

Het ANJOU BIJBEL project

Nieuwsbrief juni 2008

Historiek van de bijbel

In de bibliotheek van de Faculteit Godgeleerdheid van de K.U.Leuven wordt een grote verzameling handschriften bewaard, voornamelijk afkomstig uit het Grootseminarie van Mechelen. Pronkstuk van de collectie is een verluchte bijbel, bekend onder de naam *Bible Angevine* of *Anjou-Bijbel*. Het uitzonderlijk rijkelijk versierde handschrift is ontstaan in het begin van de veertiende eeuw aan het hof van Robert I van Anjou (1277-1343), koning van Napels. De openingsdiptiek van de Anjou Bijbel illustreert die rijke geschiedenis. Behalve Robert I van Anjou – de *rex expertus in omnia scientia* zoals het opschrift hem betitelt – versijnt een stamboom in drie registers: bovenaan Karel I en zijn echtgenote Beatrijs van Provence, daaronder Karel II en Maria van Hongarije en tenslotte Robert I van Anjou met zijn echtgenote Sancha van Majorca. Zij blijven zonder mannelijke erfgenaam achter – hun enige zoon Karel sterft onverwacht – en het is hun oudste kleindochter Johanna die in 1330 officieel tot erfgename wordt uitgeroepen.

Precies daar begint de historiek van de Anjou-bijbel. Het handschrift is immers oorspronkelijk bedoeld als een geschenk van Robert I van Anjou aan Andreas van Hongarije die op zesjarige leeftijd met Johanna wordt verloofd. Het overschilderde wapenschild van Andreas van Hongarije is nog op verschillende plaatsen in het handschrift zichtbaar. Intriges aan het napolitaanse hof beletten Andreas echter effectief koning van Napels te worden. In 1345 is hij vermoord. Het handschrift komt in handen van de kanselier Nicolaus de Alifio: *hec est blibia* (sic) *magistri nicolai de alifio doctor(is)*. Zijn wapenschild (azuurblauw met gouden faas; drie gouden sterren boven en onder de lambel in keel en vier hangertjes) is op elke verluchte folio te zien. Op folio 307v troont een koningin, wellicht Johanna die het handschrift aan Nicolaus heeft geschonken. Zijn beeltenis is tot drie maal toe in de marge op het tegenovergestelde blad opgenomen. Daarnaast komen in het handschrift nog verscheidene allusies op het koningshuis en haar voornaamste vertegenwoordigers voor. Zo opent één van de teksten (*Incipiunt ecclesiastes*) met een tronende, predikende vorst. De reden is duidelijk. Robert I van Anjou is niet enkel geïnteresseerd in het koningschap, maar ook in kunst en theologie.

Het prestigieuze handschrift verdwijnt niet uit de koninklijke kringen. In 1402 wordt het beschreven in de inventaris van Jean duc de Berry (1340-1416), broer van de Franse koning Karel V en vermaard kunst- en boekenliefhebber. De tekst luidt: *Item une très belle Bible escripte en latin, de lettre boulonnaise, très richement ystoriée; et au commencement de l'histoire a ymages et armes du roy Robert et de des successeurs, à quatre fremouers d'argent, dorez, esmaillez aus armes de Monseigneur, et sont les tixuz de soie azurée, couverte d'un drap de soie bleue, doublé d'un tercelin vermeil.* Op de snede van het manuscript zijn de sporen van het wapenschild van Jean duc de Berry nog te zien. Het gedeeltelijk uitgewiste ex-libris (fol. 340) leest als volgt: *Ceste Bible est à Jehan, filz de roy de France, duc de Berry et d'Auvergne, comte de Poitou et d'Auvergne.* Via de bisschop van Arras, Nicolaus de Ruistre (1509), komt het manuscript op het einde van de vijftiende, beginnende zestiende eeuw in het Arrascollege in Leuven terecht. In de inleiding op de Leuvense vulgaatbijbel uit 1547 wordt er naar verwezen, evenals in de *Notationes in Sacra Biblia* van Franciscus Lucas van Brugge (1580). Tussen 1808 en 1821 behoort het handschrift tot de collectie van het Grootseminarie van Mechelen. Sinds 1970 is het in depot gegeven aan de bibliotheek van de Faculteit Godgeleerdheid van de K.U.Leuven.

Naast twee volbladminiaturen bevat de bijbel meer dan 160 kleinere miniaturen – initiaalversieringen ter introductie van de bijbelsecties en kleine miniaturen die alluderen op de bijbelse teksten en op historische gebeurtenissen die met het koningshuis zijn verweven – en op elke folio fantasierijke randversieringen. Op de laatste bladzijde van de Apocalyps (fol. 311v), één van de belangrijkste teksten uit het Nieuwe Testament, staat de naam van de kopiïst: *Iannutius de Matrice incepit, mediavit et finivit hoc opus.* De miniaturen zijn het werk van meerdere napolitaanse kunstenaars waaronder Christophorus Orimina die zich op folio 308 bekend maakt – [...] *quam illuminavit de pincello xpophorus orimina de neapoli* – en van een tweede anonieme meester. De eerste is verantwoordelijk voor de creatie van alle 'historische' miniaturen, waarin de herkomst van het handschrift en de verwevenheid met het koninkrijk Anjou aan het licht komen. Artistiek leunen ze sterk aan bij het oeuvre van Simone Martini (1284-1344), na Giotto de belangrijkste schilder van het trecento en vanaf 1315 hofschilder van koning Robert I van Anjou. Karakteristiek zijn de stevige, in de werkelijkheid verankerde figuren, met zware, vaak in profiel geschilderde aangezichten met Byzantijnse inslag.

Digitalisatie en conservatie van het handschrift

Ondanks de rijkdom is het handschrift bijna nooit aan het publiek getoond of onderzocht, omdat de conservatorische omstandigheden verre van ideaal zijn. Een aanvang werd genomen met een integrale digitale opname van de 338 folio's in juni 2008. Deze documentatie wordt als basis gebruikt voor de on-line consultatie die voor de KUL website en de tentoonstelling in het Museum M (2011) wordt gerealiseerd in de loop van het project.

De conservatietechnische problemen zijn meervoudig. De begin twintigste-eeuwse boekband zit te strak en veroorzaakt destructieve plooiën in het perkament. Zowel de picturale lagen als het

bladgoud, zorgvuldig aangebracht op een licht bolle boluslaag, vertonen aanzienlijke sporen van verlies en craquelures. Een behandeling is noodzakelijk om verdere verpulvering en verpoedering van de pigmenten en de inkt te voorkomen. Zoniet dreigen picturale elementen van miniaturen en randversieringen te verdwijnen telkens een folio wordt omgeslagen. Door de verticale plooien is er slijtage op de zwarte ijzergallusinkt. Om de verdere deteriorering te voorkomen worden de geplooid zones gevlaakt en minimaal gereinigd. Daarnaast worden testen uitgevoerd om de verdonkering (verbruining) veroorzaakt door de vroegere verlijming te verwijderen. Indien noodzakelijk moet de inkt lokaal worden geconsolideerd met ultrasone mist en een consolidatiemiddel. Om de juiste diagnoses m.b.t. de problemen van de inkten, de goud- en zilverfolies en de gebruikte pigmenten te kunnen stellen, zijn analyses met micro XRF, micro Raman spectrometrie, SEM-EDX en micro FT-IC noodzakelijk. Ook kunsttechnische vragen (bijvoorbeeld de stratificatie van de picturale laag en de ondertekening) worden met fotografische en analytische technieken bestudeerd (IR reflectografie, opnames met doorvallend licht). Die onderzoeken worden uitgevoerd in het *Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium*.

Het project wordt gecoördineerd door prof. dr. Jan Van der Stock van *Illuminare*, Studiecentrum voor Miniatuurkunst (KULeuven) i.s.m. de Faculteit Godgeleerdheid (K.U.Leuven) en het *Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium* (Brussel). Het Fonds Inbev-Latour financiert de conservatiebehandeling. Het wetenschappelijk onderzoek en de conservatiebehandeling worden gerealiseerd door dr. Lieve Watteeuw.

Contact: lieve.watteeuw@arts.kuleuven.be

Links:

Campuskrant: http://www.kuleuven.ac.be/ck/2007_08/10/ck19-nr10.pdf

KIKIRPA : <http://www.kikirpa.be>